

הרב אלי' מטוסוב

מחבר ומו"ל, ברוקלין נ.י.

גדרי הלכה ומשפט בבני נח

בשׁו"ע הרב אדמו"ר הזקן מובא כמה פעמים דכאשר כתיב "רעהו" הוא למעוטי נכרי.

חידוש בשׁו"ע רבינו

ומדברי שו"ע אדה"ז שכ' דין דרעך גם בלא תחמוד, למדנו שלשה דברים:

(א) כי הפרמ"ג באו"ח סתר"ד משבצות סוף סק"א נסתפק אם לא תחמוד נוהג גם בנכרי (ולא כ' צדדי הספק), אבל בשׁו"ע רבינו כאן מפורש דאינו נוהג בנכרי מלימוד דרעך. וכ"כ גם בס' המקנה בקו"א סי' כ"ח (בד"ה שם בהגה"ה קדשה בגזל). וכ"כ בשו"ת מחנה חיים ח"ב סל"ב ומוכיח כן מסהמ"צ להרמב"ם מצוה רס"ה שכ' על מצוה זו "זולתו מאחינו", ועד"ז כ' החינוך מצוה ל"ח. וכן ס"ל להמנ"ח שם אות ח'. ונקבצו מהרבה ספרים בזה בשד"ח ח"ב שש, א. ח"ג תרנח, א. ח"ח א'תריא, א, ובשו"ת בצל החכמה, ובס' מועדי ישראל הל' פסח ע' פד. ועי' תורה שלימה חט"ז במילואים ע' רסב. וראה ל' הרמב"ם פ"א מגזילה ה"ט לגבי איסור לא תחמוד "של חבירו".

(ב) שיטת רבינו הוא שלא כמ"ש איזה אחרונים, עי' אחיעזר ח"ג סל"ז אשר "רעהו" הוא רק מיעוט מיתורא דקרא היכן דלא אצטריך תיבה זו ללימודים אחרים, אבל לפעמים נכרי הוא כן בכלל רעך, והוא כתב זה ע"פ שטמ"ק ב"ק דל"ח בשם תלמידי הר"פ. ועי' אבן האזל הל' נזק"מ פ"ח הי"ג אות ב'. ויל"ע במהרש"א ושאר מפרשים ב"ק דל"ח שם. וכשיטת רבינו כ"כ במ"מ רפ"ב משכירות "שבכל מקום שהוזכר רעהו אין העכו"ם בכלל".

(ג) עוד למדנו דבר חדש, כי הלא בכלל אין לעשות דרשות מעצמנו אם לא נזכר בדברי חז"ל, וכאן בלא תחמוד לא נזכר בגמ'

ראה חו"מ דיני גזילה ס"ד, בלאו דלא תעשוק את רעך (פ' קדושים) "ולאו זה אינו נאמר אלא בישראל אבל לא בנכרי שנאמר רעך". וכ"כ אדה"ז בהל' גזילה שם סכ"ג.

ובאו"ח סת"מ קו"א סקי"א: "וכיון דגבי לא תחמוד כתיב רעך אין איסור בשל נכרי, כמ"ש הכס"מ ריש פ"א מהל' גזילה לענין עושק".

ובדיני גזילה בסוף ה"ד "בפקדון נכרי אין בו משום שליחות יד שנאמר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו, רעהו ולא של נכרי", ומציין שם במ"מ למכילתא דרשב"י בפ' משפטים על הפסוק.

ובסיום שו"ע אדה"ז בחו"מ בסוף דיני שאלה, לגבי כי תבוא בכרם רעך "רעך ולא של נכרי", והוא ע"פ גמ' ב"מ פ"ז ע"ב.

בדרשות חז"ל "רעהו למעט נכרי"

וכן נמצא שרעהו הוא למעט נכרי, במכילתא פ' משפטים ע"פ וכי יזיד איש על רעהו וע"פ וכי יגוף שור איש, ותו"כ פ' קדושים וסנהדרין דנ"ח ע"א ע"פ אשת רעהו להוציא אשת אחרים, ב"ק דל"ח ע"פ וכי יגוף שור איש, ב"מ פ"ז ע"ב, וב"מ דקי"א ע"פ לא תעשוק את רעך.

וברמב"ם הל' גניבה רפ"ב ע"פ ישלם שנים לרעהו "לרעהו ולא לעכו"ם", הל' רוצח פ"ב הי"א לגבי כי יזיד איש על רעהו גו' משא"כ ההורג עכו"ם, ושם בפ"ד הי"א: שנאמר לא תעמוד על דם רעך ואין עו"כ רעך. ורפ"ב מהל' שכירות "שנא' כי יתן איש אל

אם יש לישראל זכות יותר בדיניהם דנים להם בדיניהם כו', הרי מפורש ברמב"ם שדנים ע"פ נימוסיהם. ועיקר קושייתו היא עמ"ש הרמ"א: "ואף כי הרמב"ם פסק בהלכות מלכים שאין מצווין לדון רק בשבע מצות שלהן מכל מקום באותן מצות מחוייבין לדון בדין ישראל, והנדון שלפנינו שהוא הגזל הוא אחד משבע מצות שלהן", וכותב הבית שלמה "ויש להפליא על הרמ"א בתשו' שלא הרגיש בדברי הרמב"ם אלו ספ"י דמלכים שהם היפוך דבריו" כו' ומאריך שם בפליאה על הרמ"א (וגם בקושיות על הרמב"ם).

אך נ"ל כי דברי הרמ"א ברורים, דהנה מצות דינין של ב"נ, זהו הן לדון ע"פ דייני ישראל, והן להעמיד דיינים ושופטים משלהם לשפוט ע"פ נימוסיהם לשוב העולם, כי דיינים שלהם אינם שייכים למשפטי התורה, ואף שלשיטת הרמב"ם ספ"י ממלכים מותרים הם ללמוד ז' מצות דידהו, אבל הם בגדר "משפטים בל ידעום" עי' חגיגה י"ג ע"ב.

אך דייני בי"ד של ישראל בודאי דנים לפי דיני התורה המפורשים לגבי בני נח, ובדיני התורה המפורשים איתא ג"כ ששני ב"נ הבאים לפנינו לדין אינם מחוייבים לדון דוקא בדיני ישראל אלא יכולים לדון להם לפי נימוסיהם (וי"ל דמזה גופא שציוותה תורה להושיב דיינים ושופטים משלהם, מפסוק ויצו גו' עי' סנהדרין נ"ו ורמב"ם הל' מלכים, והם אינם שייכים למשפטי התורה, מזה למדים שבב"נ בינם לבין עצמם אין חיוב לדון דוקא ע"פ משפטי התורה),

ועוד מפורש בדיני התורה אשר ישראל ונכרי הבאים לפנינו שאם טובת הישראל הוא לפי דיני נימוסיהם אז דנים לפי נימוסיהם (עי' ב"ק קי"ג, אם משום הפקעת הלואתו או מצד ראה ויתר גוים או כיו"ב, והאריך בזה באבן גהאזל הל' נזק"מ דמ"ח ודנ"ו ודנ"ז ובשאר מפרשים על גמ' ורמב"ם ספ"י שם). והרמ"א בעצמו בתשובתו הוא מביא דין זה דלטובת הישראל דנים לפי דיניהם ע"ש דף י"א ע"א,

ובמכילתא למעט רעך ולא עכו"ם, ואין נדרוש כן מעצמנו (ואולי מפני כן נסתפק בזה הפמ"ג). ומזה יש ללמוד כי דרש דרעהו הוא לא בתורת מיעוט מיתורא דקרא, אלא פירוש "רעהו" בכל מקום דמדבר לדינא הוא קאי על ישראל, וכאילו מפורש בפסוק שדין זה הוא בישראל דוקא.

דין את העכו"ם בדיני ישראל

והנה כלל גדול כייל לן הרמ"א בשו"ת שלו ס"י, שדיני ב"נ אין הציווי שכל מלך ושופט יחזיק לו משפטים לפי חפצו ולפי דינם ונימוסם כו', אלא גדר דיני ב"נ הוא שחייבים הם לדון באותם דינים כמו בישראל,

וזה"ל: שדיני ב"נ הן אותן דינים שנצטוו ישראל בסיני ולכן לומד אותן מקרא הנאמר בסיני והכל אחד, ואף כי הרמב"ם פסק בהלכות מלכים שאין מצווין לדון רק בשבע מצות שלהן מכל מקום באותן מצות מחוייבין לדון בדין ישראל, והנדון שלפנינו [ברמ"א שם] שהוא הגזל הוא אחד משבע מצות שלהן כו'. שהלכתא היא כרבי יצחק שעל כל דיני ישראל בכלל ובפרט נפקדו (ולא רק על מקצת דינים) כו'. שעל כל הדינין ביחד נפקדו כדרך שניתנו לישראל בסיני כו'. דוקא היכא שיש לנו ידים מוכיחות שלא נצטוו אבל במה שאין לנו לא נוציא אותו מכלל ולחלק אותו רק הוא בכלל דיני ישראל כו'. שהלכתא היא כרבי יצחק שעל כל דיני ישראל בכלל ובפרט נפקדו כו'. שעל כל הדינין ביחד נפקדו כדרך שניתנו לישראל בסיני כו'. א"כ מכל הלין ש"מ שבן נח מוזהר בכל דיני ישראל בכל חקותיו ומשפטיו כו'. והביא דברי רמ"א אלו בשו"ת חת"ס חו"מ לקוטים סי"ד.

יישוב דברי רבינו הרמ"א

בשו"ת בית שלמה סקל"א (צוין אליו ברמב"ם מהדורת פרנקל), מקשה על הרמ"א ממ"ש הרמב"ם ספ"י מהל' מלכים דעכו"ם שאינו רוצה לדון בדיני ישראל אין כופין אותו אלא דנים כדיניהם כו' ועד"ז בישראל ועכו"ם

שלא ישחת העולם אם ראו בית דין שיעמידו שופטיהם מהן מעמידין ואם ראו שיעמידו להן מישראל מעמידין.

[ועי' דיוק לשון הרמב"ם, כי בריש הל' סנהדרין בדיני ישראל כתב חייבין "להעמיד בתי דינים", ואילו בהל' מלכים בדיני ב"נ כ' "חייבין להעמיד דיינים ושופטים", ושינה מל' הגמ' סנהדרין דנ"ו ע"ב שגם בב"נ אמרו "נצטוו ב"נ להושיב בתי דינים", כי באמת גדר ב"ד הוא רק בישראל משא"כ בב"נ הוא רק דיינים ושופטים לשוב העולם. דיוק זה ראיתיו בא' מספרי ידידי הרה"ח הגאון הרה"גרינבערג מבאפאלו בתוך מאמר ארוך שכ' אודות דינא דמלכותא דינא].

ומעתה במחכת"ר, מה שהביא הגאון הבית שלמה מן הרמב"ם מלכים ספ"י שלפעמים דנים הב"ד של ישראל ע"פ דיניהם ונימוסיהם של העו"כ, זהו מהדינים המפורשים לישראל עבור ב"נ, שבזה לית מאן דפליג, ואין זה שייך ואין מזה סתירה לדברי רבינו הרמ"א, וגם בודאי לא כ' הרמ"א אשר דייני בני נח צריכים לדון במשפטי התורה דוקא.

לפי ביאורינו כאן, מתורץ גם מה שהקשה הגאון הנצי"ב בספרו העמק שאלה שאלתא ב' סק"ג על הרמ"א, ומכח קושיותיו שם הוא חולק על הרמ"א, ולפי משנ"ת לק"מ.

יסוד מצות בני נח, הוא הב"ד של ישראל

והנה כ' הרמב"ם ספ"ח מהל' מלכים "משה רבינו לא הנחיל התורה והמצות אלא לישראל", אם כן הלא בני נח אין להם שום קשר לתורה, ומניין חלים עליהם מצות ודיני התורה. וגם אם יבוא אדם מישראל ויאמר להם כך כתוב בתורתנו, מה זה שייך להם ומדוע הם צריכים לשמוע אליו.

ואין לומר לשיטת הרמב"ם שהב"נ מצווים ועומדים מפני שכך צוה הקב"ה לאדה"ר לו ולכל הדורות הבאים אחריו עי'

כי זהו מדיני תורה המפורשים לדון לפעמים לפי דיניהם.

אך חקירת הרמ"א היא בדינים שלא נתפרש בתורה ובדברי חז"ל מהו דינם בב"נ, כי הרבה מדיני ממונות, וכן פרטים רבים מאיסורי ע"ז וכיו"ב לא נתפרש איך לדון בהם בין ישראל לנכרי, ובנידון תשו' הרמ"א שם קאי על ב"ד של ישראל שצריך לדון בסכסוך בין ישראל ונכרי בנידון השגת גבול, שלא נתפרש בגמ' דין יורד לאומנות חבירו בב"נ, ובזה מביא הרמ"א שאפ"ל ב' אופנים: או דבזה דנים הב"ד של ישראל ע"פ נימוסים ומנהגי המדינות, או אופן ב' שדנים גם בב"נ ע"פ הדינים המפורשים אצל ישראל בין אחד לרעהו. וכ"ז קאי בב"ד של ישראל דוקא, והרמ"א מכריע ש"דיני ב"נ הם אותן דינים שנצטוו ישראל בסיני ולכן לומד אותן מקרא האמור בסיני והכל אחד, שעל כל דיני ישראל בכלל ובפרט נפקדו, וב"נ מוזהר בכל דיני ישראל ככל חוקותיו ומשפטיו".

ומ"ש הרמ"א "ואף כי הרמב"ם כ' בהל' מלכים שאין מצווין לדון רק בשבע מצות שלהן", ר"ל שלא תקשי הלא פסק הרמב"ם שמצות דינין הוא רק בז' מצות שלהן, א"כ מנין להטיל עליהם חיובים יתירים בענין השגת גבול כו' (ובפרט שבהנידון בתשו' הרמ"א, אפשר בדיני ומנהגי המדינות הי' רשות להמדפיס הנכרי להשיג גבול), וע"ז כותב הרמ"א "מכל מקום באותן מצות מחייבין לדון בדין ישראל, והנדון שלפנינו שהוא הגזל הוא אחד משבע מצות שלהן", ובלי ספק שהרמ"א קאי כאן בדיני ישראל, שזה נוגע לתשובתו, ולא קאי בדיני עכו"ם שהם מחוייבים לדון רק לפי נימוסיהם כמו שמביא הרמ"א עצמו בתשובתו שם מב"ק דקי"ג. [והרמ"א בתשו' זו מחדש אשר איסור קיפוח פרנסה הוא קשור עם גזל ואכ"מ]

ועי' רמב"ם מלכים פ"י הי"א: חייבין בית דין של ישראל לעשות שופטים לאלו הגרים התושבים לדון להן על פי המשפטים אלו כדי

ונדבות כישראל וכיו"ב. ועי' הלשון בסנהדרין דנ"ט ע"א: כל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה כו'.

ועפי"ז אפשר לבאר מה שמצאנו כמה חיובים בדיני ב"נ ברמב"ם ועוד ראשונים, שהם נלמדים מאותם פסוקים הנאמרים לישראל לאחר מ"ת, וכמ"ש הרמ"א "שדיני בני נח הן אותן דינים שנצטוו ישראל בסיני ולכן לומד אותן מקרא הנאמר בסיני והכל אחד",

עי' רמב"ם הל' מלכים פ"ט ה"ב באיסור עשיית צורות לנוי לב"נ, ומקור איסור זה הוא מקרא דלא תעשון אתי גו' ופסוק זה נאמר בדיני ישראל, ובחמדת ישראל דפ"ז ע"א תמה בזה הרבה וכ' "איני יודע שום מקום מנ"ל לאסור זאת לב"נ", וכן האור שמח נשאר בזה בצ"ע. וצ"ל מכיון שפסוק זה הוא בדיני ע"ז א"כ אף דמפורש בכתוב שנאמר אל בני"ג גם ב"נ בכלל אזהרה זו, ועי' מנ"ח מצוה תס"ב סק"א בדין מסית בב"נ, ויש להאריך בזה טובא בדיני ע"ז לב"נ.

ברמב"ם הל' מלכים פ"י ה"ט כ' דין לא תוסיף ולא תגרע גם בעכו"ם. והקשו המפרשים הלא פסוק זה הוא בדיני ישראל. אך לפי הרמ"א יובן, כי יש חיובי תורה שהם דינים כלליים על כל המצות ונאמרו לישראל גם עבור ב"נ. ועי' סנהדרין דע"ד ע"ב למ"ד דב"נ מצווה על קדה"ש הוא משום דנצטוו על ז' מצות וכל אביזריהו.

ובשו"ת הרמ"א שם כ': "גם מבעל המאור הגדול רש"י ומלשוננו הזכה (סנהדרין דנ"ו) יכולין אנו לדקדק כן, מדהוצרך להביא ראייה על כל דבר שניתוסף שאינו בבני נח כגון עדה ועדים והתראה ודיני קנסות, משמע דוקא היכא שיש לנו ידים מוכיחות שלא נצטוו אבל במה שאין לנו לא נוציא אותו מכלל ולחלק אותו רק הוא בכלל דיני ישראל". ע"כ. והלא דין סנהדרין של כ"ג נלמד מושפטו העדה עי' ריש סנהדרין וכן עדים והתראה וקנסות כל

סנהדרין נ"ו מפסוק "ויצו ה' אלקים על האדם" גו'. כי הלא מפורש שם ברמב"ם שגם ב"נ צריכים לקיים המצות מפני הציווי בתורה עי' משה רבינו כו'.

אלא כי הרמב"ם עצמו מפרש בהל' מלכים שם: "צוה משה רבינו מפי הגבורה לכוף את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח וכל מי שלא יקבל יהרג", כי מצד חיוב הכפי' של ישראל חל דין המצות בב"נ, ואף כשאין יד ישראל תקיפה ואין בזה"ז בי"ד סמוכים כו' אבל מצד עצם חיוב המצות לישראל לכוף להעכו"ם עד כדי הריגה כו' מזה מסתעף חיוב המצוה גם לב"נ. וכבר הבאנו מרמב"ם הל' מלכים פ"י הי"א חייבין בית דין של ישראל לעשות שופטים לאלו הגרים התושבים כו' וע"ש במקורות.

(ונלאו במפרשים למצוא מקור הרמב"ם היכן צוה משה רבינו מפי הגבורה לכוף כו', עי' במצויין ברמב"ם פרנקל, ובתורה שלימה במילואים חיי"ז ע' רכ נשאר בזה בצ"ע, אך באמת מקור הרמב"ם הוא מיני' ובי' כי מעצם החיוב של ב"נ מוכרח הוא שישראל חייבים לכוף כו', ועי' בלקוטי שיחות 132 ואכמ"ל).

ומזה ג"כ יתד נאמן לדברי הרמ"א בשיטת הרמב"ם, אשר "דיני ב"נ הן אותן דינים שנצטוו ישראל בסיני, והם מצווים ככל חוקותיו ומשפטיו של הישראל", כי כל מקור חיובם הוא מהציווי במ"ת לישראל.

פסוקים שנאמרו לאחר מ"ת לדון גם בב"נ

לפי דברי הרמ"א, אשר בן נח מוזהר בכל דיני ישראל בכל חקותיו ומשפטיו, שעל כל הדינים ביחד נפקדו, מזה יוצא לנו אשר יש דיני עבודה זרה ודיני משפטים כו' (ושאר מצות ב"נ) שאף בלא יתורא דקרא, הם נאמרו לישראל לדון כן גם בעכו"ם. [וע"ד שיש דינים בתורה שלומדים מיתורא דקרא שנאמרו לישראל לדון ג"כ בעכו"ם עי' נזיר ס"ב ע"א איש איש לרבות את הנכרים שנודרים נדרים

הרמב"ם דמה דילפינן בסנהדרין דנ"ו איסור אבר מן החי לב"נ מפסוק מכל עץ הגן אכל תאכל ולא אבמה"ח, אין הפי' דשם איכא אזהרת אבמה"ח אלא שם רק רמז דב"נ נצטוו על אבמה"ח באותה אזהרה שנאמרה לישראל בפ' ראה "לא תאכל הנפש עם הבשר". ומדבריו מוכן דהמצות שנצטוו ב"נ שנלמדו מפסוקים שנאמרו באדה"ר כו' שם הוא רק בדרך כללות ובא רק לרמז שהם נכללו באזהרות של בני האמורים במקומותיהם בתורה. [והחמד"י שם פליג על הכו"פ וס"ל דאזהרות חלוקות הן לב"נ ולישראל ומה שנאמר באדה"ר הוא אזהרה גמורה ולא רמז].

ובספרו אורים ותומים סק"י סק"ג נקט ג"כ כשיטת הרמ"א שדנין בעכו"ם לפי דיני ישראל.

וברשב"א חולין קכ"ט ע"ב כ' בשם הרמב"ן דאיסור בשר מן החי לב"נ נלמד מפסוק "לא תאכל הנפש עם הבשר" שנאמר בפ' ראה. ומביאו בשו"ת אדמו"ר הצ"צ חיו"ד סי' ס"ג סק"ו. והחידוש שם ברשב"א והצ"צ הוא דפסוק אחד נדרש למשמעות אחת עבור ישראל ומשמעות אחרת עבור ב"נ, אבל בגוף הדבר אשר למדים לב"נ מפסוק הנאמר לאחר מ"ת את זה נקטו הרשב"א והצ"צ למילתא דפשיטא.

[במ"ש הצ"צ שם: "והכ"מ והלח"מ פ"ט מהל' מלכים הי"א אשתמיט להו דברי הרשב"א גם להכו"פ סי' ס"ב סק"ג", יש לציין כי הכו"פ סי' ס"ג שם אחרי שמפלפל בדברי הגמ' הוא כן מביא את כל דברי הרשב"א "ואח"כ מצאתי פ' העור והרוטב הביא רשב"א קושי' זו בשם רמב"ן כו', אך רבינו הצ"צ קאי כאן על תחילת דבריו שהוא מפלפל לתרץ קושיית הכ"מ בשעה שהדברים כבר מפורשים ברשב"א, והצ"צ נקט אותו אגב גררא דהכ"מ ולח"מ].

ומצאתי עוד מפורש בס' העקדה שמ"ו אשר רוב הדינים שבפ' משפטים הם גם עבור שאינם בני ברית.

אלו הם מפסוקים שנאמרו לישראל לאחר מ"ת.

ויש מפרשים שנקטו בדעת הרמב"ם מלכים פ"ט ה"ז בב"נ הבא על נערה המאורסה שדינו הוא בבי"ד של כ"ג ועדים והתראה, וכן מפורש בגמ' לחד מ"ד בסנהדרין נ"ז ע"ב, עי' חמדת ישראל דף צ"ב ודצ"ג ואבן האזל הל' נזק"מ דנ"ה ודנ"ו, ויש לעיין במצויין ברמב"ם פרנקל שם ע' תקעא, [ועי' בחלקת יואב מהד"ת סי"ד ס"ל דבבי"ד דידן לעולם גם בב"נ צריכים ב' עדים].

ובבשר"ח כללים מערכת הגימ"ל (כרך א' פד,א וכרך ח' א'תרח,ב א'תריב,ב) מביא מהפמ"ג וחת"ס וס' עדות ביהוסף ס"ו ועוד דכתבו דין אזלינן בתר רובא גם בב"נ. והרי זהו מפסוק אחרי רבים להטות.

ושם בשד"ח (פד,ב. א'תריא,א) מביא מהפמ"ג בס' גינת ורדים כלל מ"ג דגם עכו"ם מצווה בלפני עור לא תתן מכשול.

ושם (דף א'תריב,א) מביא מהמל"מ בענין בל יחל בב"נ. ושם בכרך א' באות ל"ב מביא משו"ת בגדי ישע או"ח ס"ב סק"ז בדיני קנינים דבמידי דבישראל ילפינן מפשטי' דקרא גם עכו"ם במשמע.

וע"ע בסנהדרין דנ"ט ע"א דאם עכו"ם הו' בני כיבוש הי' גם בהם נוהג דין יפ"ת.

[בכל הלכות אלו שהבאנו וכיוצא בהם, יש מפרשים שפלפלו לדון בהם באופנים אחרים או למצוא להם מקורות אחרים מפסוקים הנאמרים לפני מ"ת, עי' במצויין ברמב"ם פרנקל, אבל אנו כותבים לפי הרמ"א ומפרשי הרמב"ם שנקטו בפשיטות שהמקור הוא מפסוקים שנאמרו לישראל לאחר מ"ת].

מ"ש הגר"י אייבשיץ דהמצות לב"נ נכללו באזהרות לישראל

ובס' כרתי ופלטתי סק"ז סק"ב (הביא דבריו בחמדת ישראל להגרמ"ד פלאצקי בתחילת קונטרס ז' מצות ב"נ דפ"ו ע"א), כ' בשיטת

דרשת "רעהו" למעט נכרי, הוכחה לשיטת הרמ"א

ובנוסף לכל מה שכתבנו, הנה מכל הדינים שהבאנו לעיל בתחילת דברינו, שנאמר בהם "רעהו למעט נכרי" וכיו"ב, ניכר לכאורה כדברי הרמ"א, כי הלא אילולי המיעוט דרעהו הנאמר בדיני נזקי שור ודיני רוצח ודיני שומרים כו' היו דנים את העכו"ם באותם דינים האמורים שם בישראל לאחר מ"ת, וזה מוכיח כמ"ש הרמ"א "כי על כל הדינים ביחד נפקדו" כו'.

ישוה שיטת הרמב"ם ב"עין תחת עין"

ובמה שהבאנו בתחילת דברינו בשיטת הרמב"ם, בפרט החידוש ע"פ שו"ע אדה"ז, אשר בכל מקום שנוצר רעהו הוא למעוטי עכו"ם, יתבאר לנו בעז"ה עוד סוגיא אחת שנתקשו בה כל המפרשים:

כי בהל' חובל ומזיק פ"א ה"ג כ' הרמב"ם "וזה שנאמר בתורה כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו, אינו לחבול בזה כמו שחבל בחבירו אלא שהוא ראוי לחסרו אבר או לחבול בו כאשר עשה, ולפיכך משלם נזקו, והרי הוא אומר ולא תקחו כופר לנפש רוצח לרוצח בלבד הוא שאין בו כופר אבל לחסרון אברים או לחבלות יש בו כופר".

ואחרי זה בה"ה כ' הרמב"ם: "ומנין שזה שנאמר באברים עין תחת עין תשלומין הוא, שנאמר בו (באותו פסוק) חבורה תחת חבורה ובפירוש נאמר וכי יכה איש את רעהו באבן או באגרוף וגו' רק שבתו יתן ורפא ירפא, הא למדת שתחת שנאמר בחבורה תשלומין, והוא הדין לתחת האמור בעין ובשאר האברים" ע"כ.

[וכבר ציינו המפרשים שמקור הדרש מ"רק שבתו יתן" הוא במכילתא דרשב"י פ' משפטים, עי' רמב"ם פרנקל ותו"ש ש' משפטים ועוד].

והקשה הלח"מ, מפני מה שבק הרמב"ם

לכל ההיקשות שאמרו ע"ז בגמ' ר"פ החובל ומוסיף כאן דבר חדש מן כי יכה איש את רעהו גו'.

[ואין לומר כי המקור שהביא הרמב"ם הוא קרוב יותר לפשטי הדברים מכל שאר העשר ילפותות שבב"ק דפ"ג ודפ"ד שם כו', כי עי' ברמב"ן עה"פ עין תחת עין ובשטמ"ק ב"ק דפ"ג ע"ב דבפסוק "רק שבתו יתן" לא נזכר שם על חבלה באברים שאינן חוזרין, וכ"כ בשטמ"ק ב"ק דפ"ג ע"ב, א"כ גם לימוד זה אינו כ"כ אליבא דפשט].

תמיהת המפרשים בדברי הרמב"ם ב"המו"נ

בענין זה יש גם פליאה ברמב"ם במו"נ ח"ג פמ"א שכותב אשר חוטא לזולתו שצריך להעשות בו כמו שעשה בשוה, אם הזיק בגוף ינזק בגופו כו' ומי שחיסר אבר יחוסר אבר "כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו",

וממשיך הרמב"ם: ולא תטרידך רעיוןך בהיותינו עונשים הנה בממון [היינו שאין כותב שצריך להענישו בגופו, הלא ארז"ל אשר "עין תחת עין גו' כן ינתן בו" הוא ממון]. כי הכוונה הנה לתת סבת הפסוקים ולא סבת דברי התלמוד, ועם כל זה יש לי במה שאמרו בו התלמוד דעת ישמע פנים בפנים [ר"ל כי כאן הוא הולך לפי המקרא דהעונש הוא בחסרון האבר, ועם כל זאת יש לבאר הדברים גם לפי שיטת התלמוד שהוא ממון אך דברי התלמוד יתבאר רק בעל פה פנים בפנים, ולא כאן בחיבור זה], והמכות אשר א"א לעשות כיוצא בהם בשוה דינם בתשלומין רק שבתו יתן ורפא ירפא. ע"כ.

ומפרשי הרמב"ם נתקשו מאד בדברים אלו, כי כאן הו"ע של הלכה, שלפי קבלת חז"ל הוא ממון ולא עין ממש ומה הי' צורך לרמב"ם למצוא הגיון וטעם על עונש עין ממש, שאינו כפירוש חז"ל.

עי' בפירוש ה"ר שם טוב וז"ל: ואפלא תכלית הפלא ממאמר הרב שאמר כי כוונתו

ברמב"ן וראב"ע, ובס' תולדות יעקב יוסף בפי משפטים.

ועי' בתוס' ב"ק דפ"ג ע"ב ד"ה מאי חזית דבלי הילפותות היינו אומרים עין תחת עין ממש, ושם בתוס' פ"ד ע"א ד"ה רב אשי דאין כח בגז"ש להוציא מפשטי' דקרא שהוא עין תחת עין ממש וצריך ללימודים אחרים שדרשו בגמ' שם כו'.

עונשו של ב"נ החובל בחבירו

אך כד דייקת שפיר, הנה לא מצאנו ברמב"ם דין ועונש של ב"נ החובל בחבירו, ורק במלכים פ"י ה"ו כ' "ועכו"ם שהכה ישראל אפילו חבל בו כל שהוא אף על פי שהוא חייב מיתה אינו נהרג" (ועי' רמב"ם חובל ומזיק פ"ה ה"ג). ובסנהדרין נ"ח ע"ב איתא: עו"כ שהכה את ישראל חייב מיתה שנאמר ויפן כה וכה וירא כי אין ויך את המצרי. וכ' בכס"מ דהרמב"ם ס"ל בפ"י הגמרא דחייב מיתה רק לשמים וקרא ויפן כה וכה אסמכתא בעלמא הוא, ועד"ז כ' ברדב"ז כאן.

אבל עדיין לא נתפרש ברמב"ם עונש ב"נ החובל בחבירו. וגם לא מהו העונש בדיני אדם של ב"נ החובל בישראל.

ורק אזהרת ב"נ לחבול בחבירו, ביאר בחת"ס חו"מ ליקוטים סי"ד, "כי לדעת הרמב"ם כל אלו אבות נזיקין וחובל בחבירו כו' נכללו במשמעות מצות גזל, והכוונה גזל וכל אביזריהו". ומבאר שם שלדעת הרמב"ם מצות דינים היא מצוה בפ"ע להושיב דיינים ולדון איש את רעהו". וראה גמ' סנהדרין ד"ב דחבלות ילפינן מגזילות מה לי חבל בממונו מה לי חבל בגופו. וכ"ז הוא לגבי האזהרה, אך לא נתפרש מהו עונשו.

רק ישראל נתמעט מדין רעהו, אבל בעכו"ם עין ממש

ועל כן נציע כאן בעז"ה דרך חדש בשיטת הרמב"ם בסוגיא זו, שלפי"ז יתורצו כל

היתה לתת סבת הפסוקים לא סבת מה שנאמר בתלמוד, כי הלא הפסוקים אינם אמיתיים לא בכל ולא בחלק אלא כפי הקבלה שקבלו רבותינו בתלמוד, וזה הרב למדנו שאם מלך המשיח יבוא ויאמר שפי' הכתוב כפי פשוטו עין תחת עין ממש חייב מיתה למה שהוא סותר את כל התלמוד, ולא ידעתי אנה פנה רבינו ומורינו כי לא כך למדנו והשם יכפר בעדו ובעדנו. ע"כ בפ"י הרש"ט. וכן בעקידה פ' משפטים שמ"ו נשאר בצע"ג על המו"נ.

וראיתי בפ"י קול יהודה על הכוזרי (מ"ג אות מז) שמאריך לתרץ דברי הרמב"ם, על דרך מ"ש הרמב"ם במק"א במורה שהוא מביא הוכחות למציאות ואחדות ה' גם לפי דעות המכחישים חידוש העולם ומאמינים בקדמות, וכותב הרמב"ם "אין זה שאני מאמין בקדמות אמנם אני רוצה שאקיים מציאותו ית' באמונתנו בדרך מופת שאין מחלוקת בו בשום פנים", ועד"ז כאן רצה הרמב"ם להוכיח משפטי צדק תורתנו גם לאלו אשר עיניהם נשואות למקרא כפי פשוטו בלבד, ע"ש באריכות.

אולם באמת אין דמיונו עולה יפה, כי כשהרמב"ם רצה לקרב עניני אמונה גם למכחישי החידוש הוא מקדים ומפרש שאי"ז שאני מאמין בקדמות כו', ואילו כאן רק בענין זה של עין תחת עין סותם הרמב"ם כדעת הצדוקים, מה שלא עשה כן בכל ספר המורה.

למה נקמה תורה לשון שיש למעוה בו

ומלבד הקושיות בדברי הרמב"ם, יש עוד שאלה שעמדו בו המפרשים מדוע אמרה תורה לשון "עין תחת עין גו' כאשר יתן מום באדם כן יתן בו", שזהו לשון המורה על עונש חסרון אברים, ולא נקטה לשון המורה על תשלומי ממון כאשר מפורש בתורה בשאר חיובי ממון על נזקים.

עי' מזה בראקנטי בפ' משפטים (שהבאנו לעיל): "למה נכתב כך לתת מקום למינים לרדות", וכן הקשה בעקדה שער מ"ו, ועי'

הקושיות מאליהם (וכן יתורצו עוד שאלות ברמב"ם, כאשר נכתוב לקמן).

הרמב"ם בהל' חובל שם מביא לענין עין תחת עין, את הלימוד מהכתוב בפ' משפטים "והכה איש את רעהו גו' רק שבתו יתן", כי מכאן למדים שדין זה שממירים עונש אברים לעונש ממון הוא רק ברעהו, כדרשת רז"ל בכ"מ "רעהו להוציא עכו"ם",

ובפרט כאשר הבאנו מהמ"מ ושו"ע רבינו, דרעהו בכל מקום ממעט עכו"ם, גם כאשר רז"ל לא דרשוהו.

ובנדו"ד י"ל דדרשת רעהו כן מפורש במכילתא דרשב"י ע"פ זה של "רק שבתו יתן" דבי' עסקינן: "והכה איש את רעהו, רעהו פרט לאחרים (נכרים)", ונכתוב עוד לקמן ע"ז.

א"כ בעכו"ם שהוא אינו בכלל המיעוט ד"רעהו", לעולם נשאר בו הדין דעין תחת עין כפשוטו, משא"כ בשאר הילפותות שבגמ' פ' החובל שם לא נאמר רעהו, והי' אפשר לומר שגם עכו"ם נתמעט מעונש אברים. וא"ש שנקט הרמב"ם דוקא לימוד זה דוהכה את רעהו גו'.

דיוק הלשונות ברמב"ם

ולפי דרכנו, יובן היטב לשון הרמב"ם שם, שכותב בה"ה כדבר חדש: "ומנין שזה שנאמר באברים עין תחת עין תשלומין הוא, שנאמר כו' וכי יכה איש את רעהו וגו' רק שבתו יתן כו'", והקשה הלח"מ: וא"ת הרי כבר הביא רא"י בה"ג מקרא דלא תקחו כופר לנפש רוצח דמשמע לנפש רוצח אי אתה לוקח אבל אתה לוקח לראיש אברים וא"כ מאי קמבעיא לי' מנין?

אלא כי הרמב"ם בא לפרש כאן, כי עיקר לימוד "ממון" אינו משאר הילפותות שהוא כותב בכל חמש הלכות אלו בריש הל' חובל, אלא מלימוד זה שהוא מביא בהלכה זו מפסוק "והכה איש את רעהו", כי דוקא מכאן יכולים אנו ללמוד שבעכו"ם נשאר כפשוטו עין ממש,

ודין "ממון" נאמר בישראל דוקא.

ע"ד החידוש יש להוסיף, כי גם מפסוק האחר שהביא הרמב"ם שם בה"ג "והרי הוא אומר ולא תקחו כופר לנפש רוצח לרוצח בלבד הוא שאין בו כופר אבל לחסרון אברים או לחבלות יש בו כופר", לימוד זה הוא בישראל דוקא, כי בפסוק לפני"ז נאמר והיו אלה לכם לחוקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם, כל מכה נפש לפי עדים גו', ולא תקחו כופר לנפש רוצח גו', א"כ לפי"ז עכו"ם נשארו בדינם עין תחת עין ממש.

וכן י"ל כי הרבה ילפותות שבפ' החובל להורות דעין תחת עין הוא ממון, זהו רק לישראל, ע"פ מה שכ' בשו"ת מהרי"ל סי' קס"א דאין היקש לב"נ (כן מובא כ"פ בחמד"י ועוד ולא ראיתיו), א"כ כל ההיקשים וגו' ש' למעט מדין עין ממש נאמרו רק לישראל.

וכן מ"ש בה"ו כי עין תחת עין ממון הוא הלכה למשה מסיני (לרוב הגירסאות ברמב"ם), הנה ידוע מ"ש הרדב"ז הל' מלכים פ"ט ה"י כי לשיטת הרמב"ם הלל"מ הוא לישראל דוקא, וכ"כ הפמ"ג ביו"ד משבצות ר"ס ס"ב ובגינת ורדים כלל מ"ה וע"ע בשד"ח כרך א' פה, א [ואפשר יש לחלק כי שאני בנדו"ד דעיקר פסוק עין תחת עין מדבר בישראל וההלל"מ בא רק לאגלווי מילתא דפירושו ממון].

אך כי הרמב"ם נקט בה"ה: "ומנין שזה שנאמר באברים עין תחת עין תשלומין הוא, שנאמר כו' וכי יכה איש את רעהו באבן או באגרופ וגו' רק שבתו יתן ורפא ירפא, הא למדת שתחת שנאמר בחבורה תשלומין", כי בלימוד זה נאמר מפורש בכתוב "רעהו" ובזה אין מקום לשום בע"ד לחלוק ולומר שקאי גם בעכו"ם, כי למסקנא אליבא דהרמב"ם ורבינו הזקן אין עכו"ם בכלל רעהו.

ישוב דברי הרמב"ם בהל' מלכים

ובזה גם יתורץ מ"ש הרמב"ם בהל' מלכים שם בעכו"ם המכה את ישראל שאינו

עדים ובי"ד דוקא ואי"ז כשאר הודאת ממון שחייב על פיו גם בלי עדים ובי"ד. ועד"ז באבן האזל פ"ה הל' חובל ומזיק. ועי' חידושי הגר"ח על הרמב"ם הל' טוען ונטען.

ובס' לאור ההלכה (ע' שכו) הקשה על דברי הלבוש מרדכי, מדין עדים זוממין דאיתא בגמ' ב"ק ד"ה ע"א שאם עדים זוממין ממונא הם משלמים ע"פ הודאת פיהם, ובעד זומם הרי לא החסיר ממון ורק מתחייב מדין "כאשר זמם" א"כ בודאי שצ"ל החיוב ע"י בי"ד ומ"מ משלם בהודאת פיו. עכ"ד.

אך קושייתו של הגאון הרש"י זיין יש לתרץ בפשטות, כי הלא הודאת עדים זוממין הוא כמפורש בגמ' מכות ד"ג ע"א ורש"י שם ד"ב ע"ב וב"ק ד"ה ע"א, ורמב"ם הל' סנהדרין פי"ח ה"ח, שהעדים באים לפנינו ואומרים "העדנו והזמנו בבי"ד פלוני", שכבר היו עדים המזימים והזמה בבי"ד (דאל"כ כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד), אם כן כיון שהי' חיוב בי"ד וגמר דין על ההזמה (גם בלי גמ"ד על חיוב תשלומי העדים זוממין, ועי' תוס' סנהדרין ד"ו ד"ו ע"ב ד"ה נגמר הדין ודי"ט ע"ב), איך נוכיח מזה על אחד המודה על ממון הקרוב לקנס שלא הי' בו שום קבלת עדים בבי"ד שגם הוא יהי' חייב בהודאת פיו.

[ומ"ש בגמ' שלמ"ד עדים זוממין קנסא שאינו מתחייב בהודאת עצמו רק אם יאמר "העדנו והזמנו וחוייבנו בבי"ד" שצריך גמר דין גם על חיוב תשלומי העדים זוממין, זהו משום דבקנסא בעינן אשר ירשיעון אלקים, משא"כ בממונא אף שהוא ממון הקרוב לקנס לא נאמר בו אשר ירשיעון אלקים, והודאה ע"פ עדים המזימים יהי' מספיק לחיבו.

ועי' בשו"ת הצ"צ אהע"ז ח"א סוף סל"ג כ' שבעד אחד המעיד בקנס והוא מודה ודאי חייב לכו"ע, הלא אפי' בקנס ס"ל להצ"צ דבעד אחד בלבד כבר קרינן ב' אשר ירשיעון אלקים, וק"ו בנדר"ד למ"ד עדים זוממין ממונא וכבר היו שני עדים שהכחישוהו ונתקבלה עדותן בבי"ד בודאי שיתחייב ע"פ

נהרג וחייב רק ביד"ש, והקשה בחידושי הר"ן סנהדרין דנ"ח דמפשטא דגמרא שם "עו"כ שהכה את ישראל חייב מיתה" משמע חייב מיתה ממש ומה הכריח להרמב"ם לפרש שאינו נהרג רק ביד"ש.

אך לפי משנ"ת בשיטת הרמב"ם, הלא מפורש בקרא עונש עכו"ם החובל גם בראשי אברים שהוא עין תחת עין, א"כ א"א לפרש בגמ' דעכו"ם המכה נהרג בדיני אדם ומוכרח דקאי בעונש בידי שמים.

[וזהו בנוסף לאשר כתבו כמה מפרשים כי לשיטת הרמב"ם ב"נ נהרג רק בז' מצות המפורשים שלהם ולא באביזריהו, וחובל אסור בב"נ משום אביזריהו דגזל].

ביאור המו"נ, וגדר תשלומי חבלה

ובכ"ז גם יבואר היטב דברי הרמב"ם במו"נ, שלא רצה לפרש שם אשר המיעוט דרעהו שממירים לממון הוא רק בישראל, ובעכו"ם נשאר הפסוק כפשוטו דכאשר נתן מום באדם כן ינתן בו.

ועי' ב"ק דל"ח: וכבר שלחה מלכות רומי כו' כל תורתכם אמת חוץ מדבר זה כו' אי רעהו דוקא אפילו דכנעני כי נגח דישראל ליפטר ואי רעהו לאו דוקא כו'. וראה לשון המאירי ב"ק דל"ז ע"ב בדיון שור ישראל שנגח שור של עכו"ם: ואין אנו נושאים פנים לעצמנו בדיון כו'. ובפיהמ"ש לרמב"ם ב"ק שם.

וגם בישראל יש להאריך ע"פ מ"ש בחזון יחזקאל לתוספתא ב"ק פ"ט ה"י, כי הלשון עין תחת עין בא ללמדנו כי שונה דין תשלומי ממון כאן, וכמ"ש הרמב"ם בהל' נזק"מ שהמודה בחבלות פטור, כי כאן הממון הוא דמי כופר על עינו של המזיק שהי' ראוי לחסרו, אף דלהלכה בדניזק שיימינן ועי' תוס' ב"ק דפ"ד ע"א.

ועד"ז כ' בס' לבוש מרדכי ב"ק סכ"ו שבחבלות מכיון שנאמר בהם עין תחת עין והתשלומין הם כופר העין, החיוב הוא ע"פ

עין ובישראל הוא ממון [וע"ד דון מינה ואוקי באתרה ע"י רש"י סנהדרין ע"ה ע"ב]. והמכילתא דרשב"י לשיטתו, כמו שביארנו שלפי דרש המכילתא דרשב"י שהביא הרמב"ם רק ישראל נתמעט בעין תחת עין לדין ממון.

וע"ע במכילתא דרשב"י ע"פ וכי יגוף שור איש את שור רעהו: שור רעהו יוצא כסדר הזה ולא של אחרין יוצא כסדר הזה.

ויש הרבה כתובים שבישראל הוא מתפרש לענין אחד ובעכו"ם לענין שני, ע"י רשב"א חולין דקכ"ט לגבי לא תאכל הנפש עם הבשר, תוס' סנהדרין דנ"ו ע"א לגבי אזהרת ברכת ה' וחיידושי הר"ן שם. ובפסוק אחד עצמו "וכי יגוף שור איש את שור רעהו" דריש במכילתא "איש" להביא של נכרי ו"רעהו" למעט של נכרי. וראה ב"ק דל"ח: ממ"נ אי רעהו דוקא דכנעני כי נגח לישראל נמי ליפטר ואי רעהו לאו דוקא אפילו דישראל כי נגח דכנעני נחייב כו'. ועי' מה שהבאנו לעיל בתחילת דברינו משיטת החינוך בענין לא תחמוד.

ובס' חמדת ישראל דפ"ח ע"ב מבאר ע"פ הרמ"ה סנהדרין דע"ב בענין דב"נ נהרג על העוברים מפסוק "שופך דם האדם באדם דמו ישפך", ופסוק זה קאי הן בב"נ והן בישראל, כי משמעותא דקרא הוא אפילו על עובר במעי אמו ע"י סנהדרין דנ"ז ע"ב, ורק שבישראל נתמעט מחיוב מיתה בהריגת עוברין דגלי קרא נפש ולא עוברין (ע"י סנהדרין פ"ד ע"ב ומכילתא משפטים ע"פ מכה איש) משא"כ ב"נ נשארו בחיוב מיתה מפשטי' דקרא שופך דם האדם באדם [וזה דוגמא קצת למה שכתבנו בפסוק עין תחת עין, דרך ישראל נתמעטו לממון, ודין ב"נ נשאר ע"פ פשטי' דקרא].

ועי' סנהדרין נ"ט ע"א "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כו' האדם שאפי' עו"כ העוסק בתורה ה"ה ככה"ג, אך לאורך מה שדרוש"ל על פסוק זה "וחי בהם ולא שימות בהם" זהו רק בישראל ובעו"כ ליכא דין וחי בהם ע"י

עדותם. [ובקובץ "יגדיל תורה" חוברת אד"ר תשל"ח ע' שלו, כתבתי להקשות על הצ"צ מתוס' ושתמ"ק ב"ק דמ"א סע"ב (והובא בש"ך) דמפורש דגם במודה ע"פ עד אחד נחשב עדיין מרשיע את עצמו, אבל שערי תירוצים לא ננעלו ודברי הצ"צ הם הלכה למעשה].

ועכ"פ לפי"ד החזון יחזקאל ושאר מפרשים, מובן מה שתורה נקטה בלשון עין תחת עין וכאשר יתן מום באדם כן ינתן בו, כי מלבד מה שבעכו"ם הוא כן הלכה לפועל, הנה גם בישראל למדים מלשון זה גדר תשלומי חבלה שהם תמורת עין המזיק ואינם כשאר תשלומי ממון ונפק"מ בענין לשלם ע"פ הודאת פיו.

ישוב לשונות המכילתא דרשב"י

ביסודות אלו שכתבנו, אשר הרבה מדיני התורה הקשורים לב"נ נאמרו לישראל לדון בהם גם בעכו"ם, וכן מה שכתבנו אשר בעכו"ם נשאר עין תחת עין כפשוטו, זהו בנין אב אשר עפ"י יתיישבו עוד כמה סוגיות שהמפרשים נשארו בהם בצ"ע, אלא שייארכו הדברים ונכתוב בזה בעז"ה במאמר בפ"ע. ועכ"פ נזכיר כאן ענינים אחדים הקשורים למכילתא דרשב"י על פסוקים אלו, כי י"ל דהמכילתא דרשב"י הוא לשיטתו בכל מקומות אלו, וגם בדרש דרעהו למעט נכרי, ע"י בתחילת דברינו ממכילתא דרשב"י שהובא בשו"ע רבינו.

במכילתא דרשב"י ר"פ משפטים וז"ל "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם יכול שכל משפט שבתורה נאמר לענין אחד ת"ל ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם". ובתורה שלמה ע' רכו כתב ע"ז שזהו מאמר תמוה ומנסה לבארו בכמה אופנים.

ולפי דברינו י"ל בפ' המכילתא שר"ל שלא כל פסוק שבפ' משפטים מתפרש לענין אחד, אלא יש פסוקים שהם מתפרשים לשני ענינים, כמו "עין תחת עין", שבעכו"ם הוא

תוס' סנהדרין דע"ד ע"ב ומהרש"א שם. [ובחמדת ישראל דק"ב ע"ב מחדש אשר לשיטת הרמב"ם דין "וחי בהם ולא שימות בהם" הוא גם בנכרי ולא כתוס', ואכ"מ].

ישוב עוד לשון מכילתא דרשב"י ע"פ והכה איש את רעהו

במכילתא דרשב"י ע"פ וכי יריבון אנשים "והכה איש את רעהו, רעהו פרט לאחרים (נכרים)", ובתו"ש בפ' משפטים ע' צז כותב שצ"ב מה בא למעט. וגם מקשה מכאן על הרמב"ם הל' נזקי ממון פ"ח ה"ה שכו' הטעם דשור של ישראל שנגח שור של עכו"ם פטור מפני שאין העכו"ם מחייבין את האדם על בהמתו כו' (והראב"ד השיג שם על טעם הרמב"ם), והלא כאן נאמר גם בנזקי גוף "רעהו פרט לנכרים", ואילו להרמב"ם כאן בנזקי גוף שהעכו"ם כן דרכם לחייב א"כ גם המזיק לעכו"ם הי' צ"ל חייב.

אך לדברינו יש לפרש במכילתא דרשב"י כאן שהוא רק בא למעט אשר עכו"ם החובל אין דינו "רק שבתו יתן" האמור בכתוב כאן כו' אלא דינו כאשר עשה מום באדם כן ינתן בו, אבל לא בא לפטור ישראל החובל בעכו"ם.

ואפשר יש לפרש עפ"י ג"כ המכילתא בפ' משפטים ע"פ זה "והכה איש את רעהו, לחייב על זה בפני בפני עצמו ועל זה בפני עצמו", ונתקשו המפרשים בפירושו עי' זית רענן כו' עד שיש מגיהים ט"ס בדברי המכילתא עי' תו"ש שם ע' צז. אולם לדברינו יש לפרש דר"ל כי "רעהו" האמור כאן בא ללמד אשר שונה דין ישראל החובל בראשי אברים כו' מעכו"ם החובל שעונשו עין תחת עין ממש.

תירוצי תמיהת מהרי"פ פערלא

ע"פ דברינו יש ליישב גם קושיית הגאון הרי"פ פערלא בסהמ"צ להרס"ג מנין הפרשיות מצוה כ"ט, שמביא דברי הפסיקתא

זוטרטא פ' משפטים: "רבי אליעזר אומר הואיל ונתכוין לתת בו מום אינו משלם ממון אלא נזק ינתן בו ממש, עין תחת עין מה הפרט מפורש מומין קבועין וראשי אברים בגלוי ומתכוין אף כל כיוצא בהן אינו משלם ממון, אבל אם אינו מתכוין משלם ממון דמי עינו ודמי שינו".

ומביא שם הגרי"פ עוד מאזהרות אתה הנחלת לרבי שמעון הגדול שכתב במצוה זו "ונתנית מום בנותני מומין", וכן התרגום אונקלוס שתירגם כאן "עינא חלף עינא" (ולא כתרגום יונתן דמי עינא חלף עינא) אף שבכלל הוא מתרגם ע"פ ההלכה אף נגד הפשט.

והוא מתמיה שם מאד דזהו נגד המבואר בהדיא בסוגיא דהחובל דפ"ד שנקטו בפשיטות דלית מאן דחולק וגם לרבי אליעזר הוא דמי עין ולא עין ממש, וכותב שדברי הפסיקתא זוטרטא ור"ש הגדול צע"ג.

ובמילואים בתו"ש פ' משפטים מביא דבריו (ועוד גירסאות במדרשים כהפסיקתא זוטרתי, ושיש גורסים כן גם בהמכילתא), ומוסיף להקשות שזהו תמיהה גדולה בדברי הרמב"ם בפיהמ"ש ובס' היד שבעין תחת עין ממון אין חולק בדבר הזה (רק המינים וצדוקים).

ולפי דרכינו יש ליישב, כי בפסק"ז קאי בפשטי' דקרא שהוא גם לפי ההלכה, כי עין תחת עין הוא ממש, ורק שבישראל ממעטינן שהוא יכול להמיר בכסף, אך מעיקרא דדינא הוא עין תחת עין ממש, ועל כן בעכו"ם נשאר דינו ממש (וגם בישראל שממיר לממון ובניזק שיימינן, עדיין התשלומין הם דמי העין של המזיק ושונה הוא משאר תשלומי ממון כמו שהבאנו מהחזון יחזקאל), ובזה בא רבי אליעזר לומר שדין זה של עין ממש הוא רק במתכוין כו', משא"כ בלא מתכוין שונה דינו שאינו עין ממש אלא מלכתחילה דינו ממון הן בעכו"ם הן בישראל. [אך להלכה לא נקט הרמב"ם כשיטת ר"א אלא כפשטות הסוגיא דפ' החובל דפסוק עין תחת עין קאי אף בלא

זה כופר ממון, ועד"ז בשאר חיובי נזיקין דב"נ.

[החמד"י מוכיח זה ממ"ש הרמב"ן בפ' נח ע"פ אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש "כי על השופך נפש הוא מחייב מיתה ולא על דם האברים שאין הנשמה תלויה בהם", שהוא סותר למ"ש הוא עצמו בפ' וישלח שב"נ נהרג על חבלות. אך באמת י"ל דרמז זה שכ' הרמב"ן בפסוק אך את דמכם הוא רק לישראל כי פסוקים אלו נאמרו גם לדיני ישראל, ומצאנו כן במק"א שמפסוקים הנאמרים גם לב"נ למדו היקשים שהם רק לישראל ואכמ"ל].

אבל לפי מה שכתבנו, לא יתכן לומר כן בשיטת הרמב"ם, כי הלימוד דרעהו כו' שבאו ללמד על ממון בישראל, כל אלו לא נאמרו בב"נ שבהם הוא רק עונש עין תחת עין ממש.

ואפשר גם החמדת ישראל אין דעתו להשוותו ממש לדין הישראל, אלא ר"ל דאף בעצם בן נח חייב מיתה על חבלה מ"מ לפעמים יכולים בי"ד להמירו לממון, אבל לא שזהו בעצם עונשו.

וגם הרמב"ם במו"נ שהבאנו, אחרי שכותב שעונש עין תחת עין הוא עין ממש (שלפי ביאורינו כאן, הוא קאי בעכו"ם) הוא מסיים: "והמכות אשר אי אפשר לעשות כיוצא בהם בשוה דינם בתשלומין רק שבתו יתן ורפא ירפא". והיינו שהדבר מסור לבי"ד אם א"א לדון בעונש אברים אז עונשים בממון, משא"כ בישראל שלמדים מפסוק ד"רעהו גו' רק שבתו יתן" שתמיד ממירים לממון ולא בעונש אברים.

[בכל מה שכתבנו בענין אשר כמה פסוקי התורה במשפטים וכיו"ב אף שנאמרו בסתמא הם לדון בהם גם בב"נ, ובענין "עין תחת עין" אשר בעכו"ם הוא עין ממש ולא ממון. כ"ז הם ענינים מחודשים שלא מצאתי עדיין בשום ספר, וע"כ אבקש נא מהרבנים והכותבים שי' אם יש להם לחו"ד בזה].

מתכוון, עי' הל' חובל ומזיק פ"א הי"א ועוד, ועי' ברמב"ם הל' מלכים ונו"כ לגבי ד' מצוות עכו"ם בלא מתכוין].

אבע"א קרא ואבע"א סברא

והנה לבד כל מה שהוכחנו דלשיטת הרמב"ם כו' בעו"כ עין תחת עין הוא כפשוטו, יש לדון בזה גם מסברא, כי בשלמא בישראל אם נענוש את החובל בממון בלבד ולא בחסרון אברים, מ"מ גם איש בעל ממון שניחא ל' בתשלומין לא יחבול איש באחיו, כי הישראל מלומד בדרכי התורה משפטים ישרים ודרכי צדק כו' ומוזהר ועומד מהר סיני שלא לחבול (מפסוק ארבעים יכנו לא יוסיף גו' עי' רמב"ם חובל ומזיק רפ"ה ושו"ע אדה"ז ריש הל' נזקי גוף וממון וש"נ, וישראל החובל כשלא ניתן לתשלומין עונשו מלקות ולכמה דיעות הוא גם חייב מיתה בידי שמים), אבל עכו"ם שאינם גדורים בדרכי הנימוסים כו' כמ"ש הרמב"ם בכ"מ גדר העונש בהם הוא רק בשביל אזהרה ויראת העונש שלא ירבו הכאות וחבלות, א"כ זה שיש לו ממון וכיו"ב שלא ירא מן התשלומין מה ימנע בעדו מלחבול בשונאיו.

ועי' רמב"ם הל' נזקי ממון פ"ח ה"ה על שור של עכו"ם שנגח בין תם ובין מועד משלם נזק שלם: "לפי שאינן זהירין במצות ואינן מסלקין הנזק ואם לא תחייב אותן על נזקי בהמתן אין משמירין אותה ומפסידין ממון הבריות". ועי' רש"י סנהדרין דנ"ט ע"א לגבי גזל פחות משו"פ "אבל ב"נ אכזרים הם",

מדין "רעהו" אין לדון בעכו"ם ממון במקום אברים

והנה בס' חמדת ישראל בקונט' ד' מצות ב"נ (דף צ"ט ע"ב) מחדש לשיטת הרמב"ן שכ' בפ' וישלח שב"נ נהרג על החבלה, דכמו שבישראל נאמר עין תחת עין ומ"מ משלם רק ממון דילפינן מקרא אתה לוקח כופר לראשי אברים, א"כ י"ל דהוא הדין ב"נ אע"ג דחייב מיתה על החבלה מ"מ יכולין בי"ד לתקן עבור